

УДК 378.311

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТУВАННЯ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Білявець С.Я., к. пед. н.,
доцент кафедри оперативного мистецтва факультету керівних кадрів
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

У статті представлено особливості діагностування сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. У результаті аналітико-пошукової роботи з'ясовано, що критеріями сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів доцільно обрати когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і професійно-особистісний. Оскільки основою професійної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника є знання, уміння та навички, то в дослідженні рекомендується найбільш оптимальна для використання чотирибальна і чотирирівнева система оцінювання сформованості професійної компетентності. Рівнями сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників є високий, середній, низький і неприпустимий. Висновки, що представлені у статті, отримані за допомогою методів аналізу, порівняння й експертної оцінки. Сферою застосування результатів є професійна педагогіка.

Ключові слова: критерії і показники, рівні сформованості, професійна компетентність, майбутні офіцери-прикордонники, курсанти, методична система, педагогічна діагностика.

В статті представлені особливості діагностики сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-пограничників. В результаті аналітико-пошукової роботи встановлено, що для діагностики сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів доцільно обрати когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і професійно-особистісний критерії. Оскільки основою професійної компетентності майбутнього офіцера-пограничника є знання, уміння та навички, то в дослідженні рекомендується найбільш оптимальна для використання чотирибальна і чотирирівнева система оцінювання сформованості професійної компетентності. Рівнями сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-пограничників є високий, середній, низький і неприпустимий. Висновки, представлені в статті, отримані за допомогою методів аналізу, порівняння й експертної оцінки. Сферою застосування результатів є професійна педагогіка.

Ключевые слова: критерии и показатели, уровни сформованности, профессиональная компетентность, будущие офицеры-пограничники, курсанты, методическая система, педагогическая диагностика.

Biliavets S.Y. FEATURES OF DIAGNOSTICS OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS-BORDERLANDS

In the article features of formation of professional competence of the future officers-frontier guards are represented. As a result of the analytical work, it is established that it is expedient to select cognitive, activity, value-motivational and professional-personal criteria for diagnosing the formation of professional competence of future officers. Since the basis of the professional competence of the future border guard officer is knowledge, skills, the four-point and four-level system for assessing the formation of professional competence is recommended in the study as optimal for use. At the same time, the levels of professional competence of future border officers are high, medium, low and unacceptable. The conclusions presented in the article were obtained using methods of analysis, comparison and expert evaluation. The sphere of application of results is professional pedagogy.

Key words: criteria and indicators, levels of formation, professional competence, future border officers, cadets, methodical system, pedagogical diagnostics.

Постановка проблеми. Низка чинників, серед яких участь військовослужбовців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) у проведенні антитерористичної операції на сході нашої держави, забезпечення готовності ДПСУ до охорони тимчасово неконтрольованих ділянок державного кордону після відновлення контролю над ними; підвищення рівня довіри населення до прикордонного відомства та

його особового складу, а також впровадження європейських норм і стандартів у систему прикордонного контролю й удосконалення системи підготовки та комплектування обумовлюють необхідність підвищення професійної компетентності персоналу. Зазначене зумовлює необхідність оновлення методичної системи формування професійної компетентності офіцерів-прикордонників з урахуванням

загальноєвропейських стандартів, передового зарубіжного досвіду, впровадження сучасних освітніх технологій, що мають на меті активізацію пізнавальної активності курсантів і слухачів, забезпечення високого рівня сформованості компонентів професійної компетентності та здатності до професійного розвитку.

Обґрунтування такої методичної системи має базуватися на розумінні реального стану навчання курсантів у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ). Здійснити якісний аналіз стану такого процесу можна лише тоді, коли будуть визначені критерії та показники професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Тобто йдеться про педагогічну діагностику такого процесу.

Доцільно звернутися до наявного досвіду й алгоритму, які представлені в наукових працях вчених.

Педагогічна діагностика – це цілеспрямована пізнавально-перетворювальна діяльність, що забезпечує ефективність навчання та виховання на основі повної та достовірної інформації про їх зміст, методику, засоби, умови та результативність [1]. Професор Н. Мойсеюк діагностикою називає з'ясування умов і обставин, за яких відбувається процес навчання; отримання чіткого уявлення про ті чинники, які сприяють чи перешкоджають досягненню необхідних результатів [2, с. 348]. Однак дослідження будь-якого явища, вважає С. Гончаренко, можна здійснити за допомогою критеріїв – ознак, на підставі яких дається його оцінка [3, с. 163].

Визначення критеріїв, показників і характеристика рівнів є необхідним етапом педагогічного експерименту.

Постановка завдання. З огляду на зазначене, метою статті є характеристика критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім необхідно зазначити, що в науковій літературі, як свідчать результати аналізу наукових досліджень, питання про використання критеріїв у педагогічній діагностиці є досить дискусійним. Неоднозначними є і підходи до розуміння критеріїв. Так, наприклад, О. Барабанщикова і Н. Дерюгін дають чотири визначення: а) критерій – це показник, об'єктивний вияв чого-небудь; б) критерій – це психологічна настанова діагноста; в) критерій – це мірило, тобто правило, якого треба дотримуватися під час діагностування; г) критерій – це питання опитувальника, анкети, тесту тощо [4, с. 23]. У дослідженні стану

професійної компетентності майбутніх офіцерів критеріями її сформованості будемо вважати сукупність (групу) індикаторів, об'єднаних певною ознакою, а ступенем вияву – якісну сформованість або визначеність критерію, що виражаються конкретними показниками. Тобто ми дотримуємося наукової позиції таких вчених, як А. Батаршев, С. Гречко, Г. Юхновець, які вважають, що поняття «критерій» за своїм обсягом ширше, ніж поняття «показник», і що показник є складовою частиною критерію. Показники – це вимірювані індикатори для визначення реального стану сформованості професійної компетентності, результативності й ефективності, на основі яких можна стверджувати, що заходи дослідно-експериментальної роботи є результативними.

Для обґрунтування критеріїв і їх показників наведемо узагальнення результатів досліджень із проблеми формування компетентностей майбутніх фахівців, виконаних останнім часом. Однак зауважимо, що підходи до визначення діагностичного апарату досить різнопланові і залежать від позиції дослідника щодо визначення сутності та структури професійної компетентності. Так, наприклад, О. Тогочинський [5], Т. Трегубенко [6], Г. Яворська [7] та інші розглядають професійну компетентність як сукупність ключової, базової та спеціальної компетентностей. Відповідно до такого розуміння компетентності дослідниками пропонується діагностичний апарат. О. Тогочинський пропонує для оцінки стану сформованості соціальної компетентності в курсантів і слухачів вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України критерії, які відображають компоненти соціальної компетентності. Її структуру автор подає як єдність комунікативного, політико-правового, рольового, рефлексивно-психологічного та професійного компонентів [5, с. 13].

Отже, представлені дослідження об'єднують те, що їхні автори під час визначення діагностичного апарату дослідження (критеріїв і показників) розглядають професійну компетентність офіцера переважно як сукупність інших компетентностей (ключової, базової, спеціальної тощо).

Відповідно до другого підходу (його представляють В. Огнев'юк, С. Сисоєва, Н. Терентьева, Л. Хоружа, Н. Чернуха) [8], якого ми і будемо дотримуватися в дослідженні, професійна компетентність офіцера-прикордонника є інтегративною властивістю особистості та передбачає наявність динамічної комбінації знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професій-

них, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, і визначає здатність особи до успішної професійної та навчальної діяльності. Структуру професійної компетентності офіцера-прикордонника можна представити як сукупність *когнітивного* (професійні знання), *діяльнісного* (професійні уміння та навички), *ціннісно-мотиваційного* (блок професійних ціннісних орієнтацій і мотивів професійної діяльності) та *професійно-особистісного* (професійно-важливі якості офіцера) компонентів.

З огляду на зазначене, діагностичний апарат повинен дозволяти отримати кількісні параметри щодо сформованості кожного зі структурних компонентів професійної компетентності.

Такий підхід використано у працях, авторами яких є О. Діденко (дослідження особливостей змісту та сутності професійної компетентності офіцера-прикордонника) [9], Н. Логінова (формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) [10], А. Машталер (розвиток професійної компетентності офіцерів-прикордонників у системі підвищення кваліфікації засобами дистанційного навчання) [11] та інші науковці.

У дослідженні ми будемо виходити з того, що структура професійної компетентності офіцера-прикордонника містить *когнітивний* (професійні знання), *діяльнісний* (професійні вміння та навички), *ціннісно-мотиваційний* (блок професійних ціннісних орієнтацій і мотивів професійної діяльності) та *професійно-особистісний* (професійно-важливі якості офіцера) компоненти, а критерії мають складатися з показників (індикаторів), які дозволять отримати кількісні параметри щодо сформованості професійної компетентності.

Крім того, критерії та показники повинні відповідати певним вимогам. Узагальнення інформації, представленої в наукових джерелах, дозволяє дійти висновку, що критерій має якісно характеризувати досліджуване явище. Лише у такому разі критерієм можна називати об'єктивну кількісну й якісну міру того чи іншого явища. До того ж критерії повинні бути об'єктивними (дозволяти оцінювати досліджуване явище однозначно, без спірних оцінок різними людьми), адекватними, валідними (оцінювати саме те, для чого призначені, бути адекватним тому явищу, для вимірювання якого його використовують), нейтральними стосовно досліджуваних явищ. Щодо змісту критерій має виражатися дефініцією – ті самі фактичні значення різних явищ повинні під час застосування до них

критерію давати однакові якісні значення. А. Киверялг зазначає, що критерій повинен бути простим для використання. Це означає можливість використання найпростіших способів вимірювання із застосуванням нескладних методик, опитувальників і тестів [12, с. 128].

З огляду на структуру професійної компетентності офіцера-прикордонника, а також вимоги, які висуваються до вибору діагностичного апарату дослідження, можна зробити припущення, що критеріями сформованості зазначеної компетентності доцільно обрати *когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний* і *професійно-особистісний*. Ми виходимо з того, що *когнітивний* критерій повинен діагностувати рівень сформованості професійних знань, *діяльнісний* – професійних умінь і навичок. Показники *ціннісно-мотиваційного критерію* мають дозволити отримати кількісні й якісні параметри щодо сформованості професійних ціннісних орієнтацій та мотивів професійної діяльності. *Професійно-особистісний* критерій має складатися з показників, які будуть індикаторами для з'ясування сформованості професійно-важливих якостей офіцера прикордонного відомства.

Для вирішення наукового завдання щодо визначення показників кожного із критеріїв професійної компетентності офіцера-прикордонника було застосовано метод експертного опитування. Респондентами в експертному опитуванні були експерти, які володіють необхідними для оцінки поставлених в дослідженні питань знаннями, досвідом і професійною інтуїцією. Для визначення показників кожного із критеріїв для експертів було підготовлено анкети, які містили перелік знань до кожного компоненту професійної компетентності. За результатами опрацювання анкет було визначено основні показники, рекомендовані групою експертів для отримання кількісних параметрів сформованості професійної компетентності.

Отже, визначення критеріїв, їхніх показників, що дозволяють отримати числові параметри їх прояву, дозволяють розпочати наступний етап роботи – проведення констатувальної частини експерименту, метою якого є, відповідно до задач дослідження, аналіз традиційної методичної системи та стану навчання майбутніх офіцерів-прикордонників загальновійськовим і військово-спеціальним дисциплінам. Потрібно також з'ясувати й охарактеризувати рівні сформованості професійної компетентності офіцера-прикордонника. Це досить важливий етап дослідницької роботи, оскільки результатом використання різноманітних

методів і методик, що застосовувалися для отриманні кількісних показників за кожним із критеріїв, став досить значний масив числових даних. Потрібно було визначити спосіб їх упорядкування, систематизації та групування для подальшого аналізу. Для цього ми скористалися досвідом, запропонованим у дисертаціях О. Діденка [9] й О. Тогочинського [5]. Зазначені науковці результати контрольних опитувань респондентів, які брали участь у дослідженні на різних етапах, занесли у Карту оцінки рівня сформованості досліджуваної властивості кожного респондента, а узагальнені результати – у спеціальні зведені таблиці, які після обробки й аналізу дозволили зробити висновки про результативність експериментального дослідження на конкретному етапі [5].

Далі для визначення рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників ми виходили з того, що потрібно враховувати повноту, частоту (регулярність) і стійкість прояву показників (індикаторів, ознак) [13], а також повноту, глибину, гнучкість, системність і міцність знань, умінь та навичок. Попри використання у психолого-педагогічних дослідженнях три-, чотири- або п'ятирівневої шкали, візьмемо до уваги систему оцінювання навчальних досягнень курсантів, що діє в *Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького* (далі – НАДПСУ) [14]. Відповідно до Положення про систему поточного і підсумкового оцінювання знань слухачів і курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, курсанту за усну відповідь, письмову роботу, практичні дії та виконання робіт виставляється одна з чотирьох оцінок – «відмінно», «добре», «задовільно» і «незадовільно». Оскільки основу професійної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника складають знання, уміння й навички, що діагностуються переважно методами усного та письмового опитування, виконанням практичних робіт (дій), то чотирирівнева система оцінювання сформованості професійної компетентності буде найбільш оптимальною для використання в дослідженні. Водночас пропонуємо такі рівні сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників: високий, середній, низький і неприпустимий.

Охарактеризуємо їх. Щодо *високого* рівня, то він характеризується сталим проявом усіх показників професійної компетентності, високим ступенем самоорганіза-

ції та саморегуляції поведінки і прагненням до організації та регулювання поведінки інших. Курсант демонструє повні, міцні, глибокі та системні знання; грамотно та правильно демонструє вміння і навички як у типових, так і в нових ситуаціях; самостійно і швидко оцінює різноманітні ситуації майбутньої професійної діяльності та приймає правильні рішення; демонструє здатність використовувати знання у стандартних і нестандартних ситуаціях навчального та професійного характеру; вміє робити логічні висновки, узагальнення; бездоганно володіє прийомами роботи зі спеціальними технічними засобами; вміє знаходити інформацію й аналізувати її, ставити та розв'язувати проблемні завдання; демонструє впевнені знання законодавчих актів України, інструкцій.

Середній рівень сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників характеризується тим, що її показники або більшість їх виявляються, але не завжди. Курсант демонструє знання навчального матеріалу, грамотно його використовує; знає істотні ознаки основних понять, явищ, зв'язки між ними, вміє пояснити основні закономірності. Його відповідь логічна, однак курсант припускається незначних помилок у формулюванні термінів і категорій; йому бракує власних суджень; самостійно використовує одержані знання під час вирішення практичних стандартних завдань; вміє аналізувати, систематизувати й узагальнювати інформацію, робить правильні висновки; використовує загальновідомі докази, самостійно і правильно аргументує думки, підтверджує їх практичними прикладами; володіє прийомами практичної роботи зі спеціальними технічними засобами.

Низький рівень сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників є критичним. Він характеризується слабким проявом показників професійної компетентності. Курсант демонструє поверхові знання навчального матеріалу, не здатний відтворити його детально. Визначення основних понять може дати з помилками і неточностями, але без грубих помилок. Відтворення практичних дій чи операцій можливе за зразком, інколи потрібне нагадування. Практичні стандартні завдання розв'язує за зразком, інколи припускається помилок. Загалом, володіє прийомами роботи зі спеціальними технічними засобами, але потребує контролю. Вміє знаходити інформацію, але не завжди здатен її проаналізувати. Може розв'язувати проблемні завдання стандартного типу. Демонструє не завжди

впевнені знання нормативно-правових актів із питань прикордонної служби.

Щодо характеристики *неприпустимого* рівня сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, то на такому рівні ознаки показників не проявляються. Досвід поведінки має негативний характер; саморегуляція і самоорганізація нерозвинені. Під час відтворення знань курсант демонструє грубі помилки або дає неправильні відповіді. Одержані знання на практиці застосовувати не може. Відтворення практичних дій чи операцій здійснює із грубими помилками або неправильно. Практичні стандартні ситуації вирішує лише зі сторонньою допомогою або неправильно.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з урахуванням результатів аналізу педагогічної теорії й освітньої практики, у статті представлено характеристику критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Використання такого діагностичного апарату дозволить здійснити об'єктивний аналіз стану сформованості професійної компетентності курсантів – майбутніх офіцерів ДПСУ.

ЛІТЕРАТУРА:

- Семенова А. Основи психології і педагогіки : [навчальний посібник] / А. Семенова, Р. Гурін, Т. Осипова. – К. : Знання, 2006. – 319 с.
- Мойсеюк Н. Педагогіка : [навчальний посібник] / Н. Мойсеюк. – 4-те вид., доповн. – К. : ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2003. – 615 с.
- Професійна освіта: словник : [навч. посібник] / уклад. С. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
- Барабанщиков А. Военно-педагогическая диагностика / А. Барабанщиков, Н. Дерюгин. – М. : ВУ, 1995. – 108 с.
- Тогочинський О. Теоретичні і методичні основи формування соціальної компетентності слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України : автореф. дис. ... д. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Тогочинський ; Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2016. – 40 с.
- Трегубенко Т. Формування професійної компетентності майбутніх дільничних інспекторів міліції у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. Трегубенко ; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2011. – 20 с.
- Яворська Г. Професійна компетентність майбутніх дільничних інспекторів міліції : [монографія] / Г. Яворська, Т. Трегубенко ; Міжнародний гуманітарний університет. – О. : Видавець В.В. Букаєв, 2012. – 140 с.
- Сисоєва С. Компетентісно зорієнтована вища освіта : формування наукового тезаурусу / С. Сисоєва // Компетентісно зорієнтована освіта: якісні виміри : [монограф.] / редкол. : В. Огнев'юк, Л. Хоружа, С. Сисоєва, Н. Чернуха, Н. Терентьєва. – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015. – С. 18–44.
- Діденко О. Професійна компетентність офіцера-прикордонника : сутність поняття / О. Діденко // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2015. – 636 с.
- Логінова Н. Формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. Логінова ; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2011. – 20 с.
- Машталер А. Развитие профессиональной компетентности офицеров-прикордонников в системе повышения квалификации средствами дистанционного обучения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. Масгалер ; Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2016. – 16 с.
- Кыверялг А. Методы исследований в профессиональной педагогике / А. Кыверялг. – Таллинн : Валгус, 1980. – 334.
- Шумская Л. Основы воспитательной работы с учащейся молодежью : [учеб. пособие] / Л. Шумская, Ж. Завадская. – Минск : Издательство Белорусского государственного педагогического университета имени Максима Танка, 2000. – 100 с.
- Положення про систему поточного і підсумкового оцінювання знань слухачів і курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького / Затверджено Наказом ректора Національної академії Державної прикордонної служби України від 20 січня 2009 р. № 58. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2009. – 14 с.